

fineret og selvbevidst gruppe med privilegier, der klart adskilte den fra resten af samfundet. Af betydelig interesse er også beregningerne (kap. 2) over højadelens uddøen i mandslinierne og optagelsen af nye medlemmer, der viser en standscirkulation på 25–30 % pr. 25-år. Det påvises desuden, at højadelen ikke rammes forholdsvis nær så hårdt af de store pestangreb som resten af befolkningen.

Som følge af de særlige forhold, hvorunder bogen er blevet til, kan den godt virke noget urolig og undertiden inkonsistent. Dette skyldes naturligvis ikke mindst, at den på flere punkter repræsenterer McFarlanes synspunkter over en næsten 30-årig periode; men som helhed har udgiverne løst deres vanskelige opgave på en sådan måde, at bogen ikke blot gør dem og McFarlane ære, men også yder et væsentligt – måske endda det til dato væsentligste – bidrag til vor forståelse af den engelske adels udvikling i det 15. århundrede – en udvikling, der såmænd ikke synes at være så forskellige fra forholdene på kontinentet, som almindeligt antaget.

Knud J. V. Jespersen

Pre-Reformation Germany. Edited by *Gerald Strauss*. Stratum Series. General Editor J. R. Hale. Macmillan, London and Basingstoke, 1972. 452 s. £ 5,95.

Hensigten med Stratum-serien er at samle artikler fra fagtidsskrifter og afsnit fra udsolgte eller ikke-engelsksprogede bøger omhandlende emner, om hvilke der ikke foreligger tilfredsstillende monografier. Det er altså ikke nødvendigvis helt nye forskningsresultater, der præsenteres i seriens bind, men derimod et håndplukket udvalg af, hvad der gennem de senere årtier er skrevet om vedkommende emne, veludstyret med noter og bibliografier.

Bindet om Tyskland før reformationen er et godt eksempel på, at et sådant program for en videnskabelig serie er berettiget. Der er naturligvis skrevet bøger om emnet før – man kan f. eks. minde om Willy Andreas, *Deutschland vor der Reformation*, som i 1959 oplevede sin 6. udgave. Men der har været en udtalt tilbøjelighed til at sætte det store skel ved Luther og mere eller mindre bevidst behandle den forudgående periode som en ikke nær så interessant »ventetid« før de store begivenheder tog fart. Dette har nok sin rod i mere eller mindre klart formulerede forestillinger om den store mands ideer som historiens vigtigste drivkraft, forestillinger som netop inden for reformationshistorien synes at have været særlig sejlivede. Det er måske en glædelig manifestation af nye overvejelser om historiens væsen, der kommer til udtryk i den voksende interesse blandt tyske forskere for at analysere årtierne forud for Luther på denne periodes egne vilkår for ad denne vej at kaste nyt lys over reformationens årsager og forudsætninger. Og det er bl. a. en række resultater af disse bestræbelser, der nu foreligger samlet i den her omtalte bog.

Det er indlysende, at bogen hverken hvad angår emner eller synspunkter kan danne et sammenhængende hele. Man møder traditionel og gammelkendt forskning som f. eks. Fritz Hartungs artikel om rigsreformen 1485–1495 og Paul Joachimsens om humanismen, mens K. S. Bader og Bernd Moeller repræsente-

rer nyere synspunkter på tilgrænsende emner. Moellers artikel, der oprindeligt var et foredrag, handler om de religiøse forhold i Tyskland forud for reformationen og fremhæver som en af dennes vigtigste forudsætninger den vældige vækst i det kirkelige og religiøse liv, der kan konstateres. Man kunne have ønsket, at bindets redaktør i stedet for dette foredrag havde valgt at gengive nogle afsnit fra Moellers lille, men vigtige bog fra 1962, *Reichstadt und Reformation*, hvor de samme tanker præsenteres i en bredere sammenhæng og derfor mere overbevisende, idet de religiøse strømninger her sættes i forbindelse med de sociale bevægelser i årene forud for reformationen.

Blandt bogens øvrige afsnit skal især fremhæves en artikel fra 1950 af en af veteranerne inden for tysk landbo- og socialhistorie, Friedrich Lütge, som her har samlet de vigtigste argumenter for et af sine hovedsynspunkter: at hvis man absolut vil sætte et skel mellem en »middelalder« og en »nyere tid«, må dette skel anbringes omkring 1350 og ikke omkring 1500.

Alex Wittendorff

Guido Kisch: Forschungen und Quellen zur Rechts- und Sozialgeschichte des Deutschordenslandes. (= Schriften des Kopernikuskreises Freiburg im Breisgau Bd. 8.). Bd. 1: Studien zur Rechts- und Sozialgeschichte des Deutschordenslandes. Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen, 1973. 164 s. 1 karta.

Det planerede trebandsverket av Guido Kisch skall som bd. 2 och 3 omfatta nytryck av denne forskares arbeten om Kulmer Handfeste och fiskerirättigheterna i Tyska Ordens land. Föreliggande band består av två studier: en stads-historisk och en om kvarnrättigheterna (s. 15–86 resp. 89–164). Framställningen fyller 1/3 av sidorna, resten är fotnoter med textcitat och -diskussion. Formerna svarar till stora tidskriftsartiklar t. ex. i *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*. Begreppen *cives*, *incole*, *habitatores*, *peregrini* genomgås i den första studien med utgångspunkt i Kulmer Handfeste. I jämförelse med sådana terminologisk-sociologiska undersökningar för Västeuropa tillkommer här frågan om förhållandet mellan de tillflyttade tyskarna och pruzzerna, den gamla landbefolkningen. Det är också en konfrontation mellan agrart levnads-sätt och en ny urban livsform. Kisch indrar en omfattande speciallitteratur om Ordenslandet. Begreppet *peregrini* visar sig lättast att bestämma från de äldsta källorna. Däremot kan innebörden i begreppen *cives* och *incole* inte klarläggas förrän för tiden efter 1350. I sin konklusion är förf. inne på tanken att *peregrini* i den äldsta perioden betecknar folk från det omgivande landet, som för begränsad tid bodde i staden men hade till avsikt att återvända till landet senare. På grund av ändrade betingelser för tillflyttning har så denna grupp upphört att rekryteras på samma grundval, och man får i dess ställe den innehålls-ligt närstående gruppen av *incole*.

Om det i Ordenslandet är en regalrätt att bygga eller ge tillstånd till bygget av kvarnar, är temat i den andra studien, fördelad på två avsnitt: »Das Mühlenregal« och »Die Mühlenprivilegien«. Undersökningen, av stort värde för jämförelse med nordiska förhållanden, visar inte överraskande, att Tyska